

Moje *uczenie* jest niebinarne Język neutralny płciowo w nauczaniu języka polskiego jako obcego

My student is non-binary:
gender neutrality in teaching Polish as a foreign language

Abstract: The concept of gender-neutral language is developing rapidly in contemporary Polish, with elements of gender neutrality becoming increasingly present in general usage. This trend necessitates a response from those who develop materials for teaching Polish as a foreign language. The aim of the article is to analyse selected proposals featured on the website *zaimki.pl*, the primary source of information on this topic, and to attempt to systematize the word formation rules that underlie them. The discussion covers the (neo)pronouns and neuter grammatical gender, neuter personal nouns and constructions that use the epicene *osoba* (*person*). The grammatical mechanisms involved in forming these elements are described, and their potential for inclusion in Polish as a foreign language curriculum is assessed. The findings indicate that while some aspects can already be successfully integrated into teaching, others present challenges that currently hinder their implementation.

Key words: inclusive language, neutral Polish language, teaching Polish as a foreign language, non-binary gender

Abstrakt: Koncepcja języka neutralnego dynamicznie rozwija się na gruncie współczesnej polszczyzny. Elementy tej koncepcji coraz częściej przenikają do języka ogólnego, co niewątpliwie będzie wymagało reakcji osób tworzących materiały dydaktyczne do nauczania języka polskiego jako obcego. W artykule poddano analizie wybrane propozycje zaczerpnięte ze strony internetowej *zaimki.pl*, stanowiącej główne źródło informacji o omawianym zagadnieniu, i podjęto próbę usystematyzowania reguł słowotwórczych rządzących formami języka neutralnego. W tekście przyjrano się m.in.: (neo)zaimkom i rodzajowi neutralnemu, neutralnym nazwom osobowym (neutratywom) oraz konstrukcjom z wykorzystaniem epicenu *osoba* (osobatywom). W toku analizy wyodrębniono i opisano mechanizmy gramatyczne rządzące procesem tworzenia wymienionych form oraz oceniono szanse i możliwości włączenia każdej z nich do treści nauczania języka polskiego jako obcego. Jak wykazano, część zagadnień już dziś mogłaby zostać z powodzeniem umieszczona w programie nauczania; w odniesieniu do pozostałych wskazano przeszkody takiego działania.

Słowa kluczowe: język włączający, język inkluzywny, język neutralny, nauczanie języka polskiego jako obcego, niebinarność

Wstęp

Wśród niewątpliwych wyzwań, przed jakimi stają *osoby nauczycielskie*¹, są dynamicznie zachodzące we współczesnej polszczyźnie zmiany, szczególnie widoczne w obrębie języka włączającego (inkluzywnego). W definicji zaproponowanej przez Sekretariat Generalny Rady Unii Europejskiej w broszurze *Inkluzywna komunikacja w Sekretariacie Generalnym Rady* można przeczytać, że język ten jest: „wolny od uprzedzeń, unika stereotypów i aluzji do nieistotnych detali. Docenia pozytywne cechy ludzi – bez względu na ich płeć, orientację seksualną, niepełnosprawność, wiek, pochodzenie społeczne, religię, bezwyznaniowość czy światopogląd” (Sekretariat Generalny Rady Unii Europejskiej, 2018, s. 7). Definicja ta, jak i sama broszura, mimo że dotyczy tylko komunikacji językowej i nie odnosi się bezpośrednio do środków językowych, stanowi odpowiedni punkt wyjścia rozważań na temat języka inkluzywnego.

O komunikacji włączającej, dotyczącej zwłaszcza problematyki niewidzialności kobiet w języku, seksizmu, żeńskich nazw zawodów i tytułów (Bojarska, 2011; Karwatowska i Szpyra-Kozłowska, 2005; Małocha, 2009; Rada Języka Polskiego [RJP], 2019; Szpyra-Kozłowska, 2021), osób starszych (Parlak, 2022; Szatur-Jaworska, 2014), niepełnosprawności (Cohen, b.d.; Łaziński, 2021), osób o różnych kolorach skóry i różnym pochodzeniu (Karamalla, 2011; Łaziński, 2020; Nowicka i Witkowski, 2018; Średziński i in., 2021), a stosunkowo niedawno także osób nieheteronormatywnych (Jakubczak, 2021; Kłonkowska i Dynarski, 2017; Kostrzewa i in., 2021) i niebinarnych (Gębka-Wolak, 2022; Walkiewicz, 2022), powstaje coraz więcej prac. O ile w przypadku sześciu pierwszych zakresów tematycznych można już mówić o wykrystalizowaniu się pewnych strategii unikania tego, co w dyskursie publicznym niepożądane, a co za tym idzie – materiały do nauczania języka polskiego jako obcego są zgodnie z tymi strategiami sukcesywnie aktualizowane, o tyle w przypadku tematyki związanej z językiem używanym w stosunku do osób ze społeczności LGBT+, głównie osób niebinarnych, powszechnie przyjęte ramy komunikacji (jeszcze) nie istnieją i obok siebie funkcjonuje wiele metod neutralizacji wypowiedzi pod względem płci i sposobów wyrażania niebinarności, a podręczniki albo wcale nie traktują o tych zagadnieniach, albo robią to w sposób bardzo ograniczony². Taki stan rzeczy stawia przed *osobami lektorskimi* nauczającymi języka polskiego jako obcego wyzwanie, by w razie potrzeby w sposób kompetentny sprostac oczekiwaniom osób uczących się w zakresie neutralnej płciowo polszczyzny. To istotne, współcześnie bowiem nie sposób nie natrafić na *osoby przedstawicielskie* społeczności LGBT+ – w książce, serialu, prasie, grze komputerowej czy codziennym życiu, a brakuje wytycznych lub jakichkolwiek wskazówek postępowania w przypadku, gdy jedna z *osób uczniowskich* jest niebinarna.

Przedmiotem niniejszego artykułu będzie analiza wybranych sposobów neutralizacji wypowiedzi pod względem płci oraz próba wyodrębnienia i usystematyzowania rządzących nimi reguł gramatycznych na potrzeby nauczania języka polskiego jako obcego. Artykuł

¹ Użycie neutralnych nazw osobowych (neutratywów, osobatywów), wyróżnianych w tym tekście kursywą, motywowane jest jego tematyką i ma charakter poglądowy.

² Jedynym podręcznikiem, w którym pojawia się tematyka związana ze społecznością LGBT+, jest *Hurra!!! Po polsku 3* (zob. Dixon i in., 2021, s. 116–117). Tematyki niebinarności, zapewne z uwagi na „świeżość” zagadnienia, nie podejmuje się w materiałach dydaktycznych na żadnym poziomie zaawansowania językowego.

jest także głosem w zapoczątkowanej przez Marię Magdalenę Nowakowską (2022) debacie na temat zasadności/możliwości/konieczności aktualizacji materiałów do nauczania języka polskiego jako obcego oraz miejsca badanych zagadnień w programie nauczania i w (glotto) dydaktyce (nie tylko polonistycznej, lecz przede wszystkim szkolnej) w ogóle.

Należy podkreślić, że w neutralnej polszczyźnie wykorzystywane są różne mechanizmy językowe, jak chociażby dukatywy, formy mnogie, postpłciowe i wiele innych innowacji językowych³, jednakże przyjęcie perspektywy glottodydaktycznej wymusza niejako ograniczenie analizy do problematyki (neo)zaimków – przede wszystkim osobowych, a także neutratywów i osobatywów – jako form opierających się na gramatycznych mechanizmach polszczyzny, a więc najłatwiejszych do adaptacji do jej systemu, a co za tym idzie, do włączenia do treści nauczania języka polskiego jako obcego. Za obraniem neutratywów i osobatywów za przedmiot analizy przemawia ponadto częstotliwość ich używania przez osoby niebinarne i w niebinarnym dyskursie, o czym będzie mowa w dalszej części tekstu. W artykule zarysowano też społeczne tło powstania inicjatyw popularyzacji rzeczonych form neutralnych, jak również podjęto próbę odpowiedzi na pytanie, czy w programie nauczania⁴ języka polskiego jako obcego należy uwzględnić, a jeśli tak, to w jaki sposób, tematykę języka neutralnego.

Tło społeczne

Zagadnienie języka neutralnego płciowo w polszczyźnie długo nie było szeroko dyskutowane. Przed 2020 r. nieczęsto mówiło się o niebinarności jako takiej na gruncie polszczyzny. Znaleźć można nieliczne debaty internetowe, nietoczące się jednak na forum ogólnopolskim, dotyczące (nie)przedstawiania niebinarnych postaci przez tłumacza produkcji popularnych serwisów streamingowych (Korzeniowski, 2019). Bardzo długo w przekładzie wykorzystywano strategię „upłciawiania” niebinarnych *protagonistów* z seriali (*One Day at a Time*, 2017–2020), także animowanych (*Steven Universe*, 2013–2019; *She Ra i księżniczki mocy*, 2018–2020). Podobnie przedstawiano osoby niebinarne w artykułach mediów głównego nurtu (Interia, 2021; TVN24, 2021), czyli de facto unikano zmierzania się z nowymi wyzwaniami językowymi. Ostatecznie część tłumaczeń została poprawiona i można dziś stwierdzić, że było to swoiste preludium zmian i cegiełka dołożona do procesów, które zachodzą w polszczyźnie obecnie. Jednak dopiero w następstwie wydarzeń z lipca 2020 r.⁵ zaczęły się pojawiać śmielsze próby przystosowania języka polskiego do potrzeb

³ Szczegółowe informacje na temat wymienionych form znajdują się na stronie <https://zaimki.pl>, a także w: Nowakowska, 2022, s. 311–313.

⁴ Posługując się terminami *programy* / *treści nauczania*, autor ma na myśli przede wszystkim programy nauczania języka polskiego jako obcego (zob. Janowska i in., 2016).

⁵ W nocy z 28 na 29 lipca kolektywy: Stop Bzdurom, Gang Samzamęt oraz Poetka, zorganizowały akcję polegającą na wywieszeniu tęczyowych flag na warszawskich pomnikach. Przy każdym pomniku umieszczono również odezwę ideową, a na niektórych powieszono różowe chusty z symbolem queerowego anarchizmu. Media relacjonujące wydarzenia będące pokłosiem wspomnianego manifestu niejednokrotnie robiły to w sposób uwłaczający godności osób, o których się wypowiadały, co wywołało publiczną debatę nt. języka używanego w stosunku do osób niebinarnych, i szerzej – całej społeczności LGBT+ (zob. Nowak, 2020).

osób nieidentyfikujących się jako kobiety lub mężczyźni, a więc takich, które mogą nie chcieć używać typowych zaimków osobowych żeńskich (*ona/jej*) lub męskich (*on/jego*). Jedną z pierwszych i jak dotąd najszerzej rozpoznawalnych inicjatyw mających na celu stworzenie tzw. niebinarnej polszczyzny podjął kolektyw Rada Języka Neutralnego (RJN), który za pośrednictwem strony internetowej *zaimki.pl* oraz popularnych w Polsce portali społecznościowych, takich jak Facebook, Instagram i serwis X (dawniej Twitter), promuje, ale także (a może przede wszystkim) zbiera przykłady, bada i kształtuje język polski neutralny płciowo. W udostępnionym 20 kwietnia 2021 r. na stronie RJN *Maniście Niebinarnej Polszczyzny* kolektyw przedstawił swoje postulaty, wśród których znalazły się: odejście od stosowania w gramatycznym nazewnictwie określenia *nijaki* na rzecz leksemu *neutralny*, dążenie do upowszechnienia nieczęsto jeszcze używanych form 1. i 2. os. l. poj. polskiego *neutrum*, aktualizacja słowników poprzez umieszczanie obok tradycyjnie podawanych męskich i żeńskich form nazw zawodów i tytułów także ich odpowiedników neutralnych – neutratywów, jak również propozycja używania ich w odniesieniu do grup mieszanych lub grup osób, których płeć jest nieznana, do czego służy obecnie rodzaj męski w swojej generycznej funkcji (Rada Języka Neutralnego [RJN], 2021).

Na prowadzonej przez Radę stronie znaleźć można np.: słownik neutralnych nazw osobowych, zawierający tysiące haseł wraz ze wzorami odmiany, generator form rodzaju postpłciowego, słownik terminologii queerowej z hasłami związanymi z językiem społeczności LGBT+, listę neutralnych płciowo imion, a także przykłady z tekstów kultury (ksiązek, poezji, prasy, filmów, seriali, muzyki i in.), w których wykorzystano formy neutralne itp. Ponadto strona *zaimki.pl* pełni funkcję medium społecznościowego, oferuje zakładanie kont społecznościowych oraz generowanie osobistych wizytówek. Jest dostępna w kilkunastu wersjach językowych: polskiej, niemieckiej, angielskiej, francuskiej, holenderskiej, portugalskiej, szwedzkiej, arabskiej, rosyjskiej, japońskiej, hiszpańskiej, estońskiej, ladino, norweskiej, rumuńskiej, wietnamskiej, ukraińskiej oraz chińskiej. Zgodnie z ogólnodostępnymi statystykami strony łącznie we wszystkich wersjach odnotowuje się ponad 3,5 mln wyświetleń miesięcznie, ponad 1 mln wygenerowanych wizytówek i już ponad 1 mln zarejestrowanych kont. Z całą pewnością można stwierdzić, że strona internetowa *zaimki.pl* prowadzona przez Radę Języka Neutralnego jest największą tego typu stroną w Polsce i stanowi nieocenione źródło informacji o niebinarności i szerzej – całej społeczności LGBT+. Działalność Rady jest główną siłą napędową rozwoju języka neutralnego płciowo i dla wielu osób w Polsce kolektyw stanowi autorytet w zakresie neutralnej polszczyzny.

Strategie językowe

Jak wspomniano we wstępie, przedstawionych przez RJN propozycji dotyczących wyrażania niebinarności w polszczyźnie, poczynawszy od form zaimkowych, poprzez formy postpłciowe i mnogie, na słowotwórczych innowacjach językowych skończywszy, jest bardzo wiele. Uwagę zwraca przede wszystkim ich mnogość i różnorodność, a ponadto fakt, że większość form to w polszczyźnie elementy nowe.

Kwestia (neo)zaimków

Jeśli chodzi o zaimki osobowe, wyróżnić można dwie koncepcje: 1) rozszerzenie użycia polskiego rodzaju neutralnego (*ono/jego*) o formy 1. (*ja*) i 2. (*ty*) os. l. poj. w czasie przeszłym (*-łom/-łós*) oraz wykorzystywanie przymiotnikowych form zakończonych w l. poj. i l. mn. na *-e*; 2) wprowadzenie do systemu polszczyzny neozaimków. W wielu językach zachodzi obecnie proces ich przystosowywania do komunikacyjnych potrzeb osób niebinarnych – polszczyzna nie jest tu przypadkiem odosobnionym. Wymienić można np.: szwedzki zaimek *hen*, zaaprobowany przez Akademię Szwedzką (Svenska Akademiens Ordböcker), w języku francuskim neozaimek *iel*, który mimo że znalazł się w słowniku Le Robert (b.d.), pozostaje nieuznawany przez Akademię Francuską, czy islandzkie *hán* (Sverrisdóttir, 2016). Oczywiście, systemy przywołanych języków nie są z sobą tożsame, a o kierunku rozwoju sposobów wyrażania niebinarności decyduje wiele czynników – wśród nich przede wszystkim gramatyka. O ile w języku francuskim, niewyróżniającym kategorii *neutrum*, czy w języku islandzkim – mającym wprowadzić rodzaj neutralny i zaimek *það*, który z islandzkiego tłumaczy się na polski jako *to*, niewykorzystywany jednak w stosunku do ludzi i przypominającym bardziej angielskie *it* – zaistniała potrzeba stworzenia nowych form wyrazu, o tyle w polszczyźnie, której stałym elementem jest obecność neutralnego zaimka osobowego (*ono*), taka konieczność raczej nie występuje. Polskie propozycje form neozaimkowych, np.: *vono/vego*, *ono/eno*, *miau/miaugo*, *wona/wej*, zdają się nie znajdować wielu zwolenników w społeczności osób niebinarnych, nie mówiąc o pozostałych użytkownikach polszczyzny. Świadczą o tym wyniki przeprowadzonych w latach 2021–2024 przez RJN tzw. niebinarnych spisów powszechnych (*Niebinarny Spis Powszechny*, b.d.), w których osoby respondenckie wskazywały, że najczęściej używanymi przez nie zaimkami (w mowie i piśmie) są męskie *on/jego* i żeńskie – *ona/jej* (odpowiednio 58%/54% i 46%/40% wskazań⁶). Ciekawie prezentują się też wyniki dla wskazań rodzaju neutralnego – jego użycie w mowie deklaruje 45% osób, a w piśmie – 44%. Należy jednak zwrócić uwagę na fakt, iż poprzez pojęcie „rodzaj neutralny” RJN rozumie nie tylko tradycyjne *ono/jego* (28% w piśmie), lecz także jego warianty takie jak: *onol/jeno* (16%), *ono/ich* (13%), *ono/jej* (12%), *ono/jejgo* (5%), *ono/jenu* (5%), i to do nich wszystkich odnoszą się podane wartości. Najpopularniejszym neozaimkiem okazał się natomiast *onæ/jæ* (3% wskazań). W języku pisanim wyróżniają się też tzw. iksatywy, czyli formy zaimkowe, w których wykładnik rodzaju zastępowany jest literą *x*, np.: *onx/jex*, lub innym znakiem graficznym, np.: *on_/je_*, *on*/je**, a których używanie zadeklarowało 21% ankietowanych. Formy te, rzecz jasna, są niewymawialne i stworzone do używania wyłącznie w tekstach pisanych.

Rozważając możliwość włączenia zagadnienia języka niebinarnego do programu nauczania języka polskiego jako obcego, należy pamiętać, że istotna, jeśli nie najistotniejsza, będzie w tym wypadku systemowość (zgodność z systemem polszczyzny) i normatywność proponowanych form (definiowana tu jako zgodność z normą językową, ze zwyczajem, z uzusem), gdyż tworzenie wszelkich materiałów i programów nauczania opiera się wyłącznie na tych

⁶ Dane Niebinarnego Spisu Powszechnego (NSP) za rok 2024. Podane wartości nie sumują się do 100%, ponieważ w pytaniach ankietowych można było zaznaczyć więcej niż jedną odpowiedź. Pierwsza wartość oznacza użycie zaimków w mowie, druga – w piśmie.

kryteriach. Rolę odgrywa tu przede wszystkim Rada Języka Polskiego (RJP), która choć jest w Polsce wyłącznie organem opiniodawczo-doradczym, dla wielu osób polskojęzycznych odgrywa kluczową rolę w sprawach dotyczących oceny innowacji językowych, a dla osób tworzących podręczniki stanowi jeden z głównych punktów odniesienia podczas selekcji zagadnień gramatycznych. Wydaje się więc mało prawdopodobne, by *autorza* materiałów do nauczania języka polskiego jako obcego ujęły w nich treści dotyczące neozaimków, zwłaszcza biorąc pod uwagę niewielki odsetek osób posługujących się tymi formami. Zdecydowana większość używa bowiem albo zaimków osobowych męskich lub żeńskich (niekoniecznie w sposób korespondujący z płcią przypisaną przy urodzeniu), albo różnych zaimkowych wariantów neutralnych, z których najbardziej rozpowszechniony jest tradycyjny wariant *ono/jego*. Z zaimkiem tym związana jest wcześniej przywołana koncepcja rozszerzenia użycia polskiego rodzaju neutralnego, wobec której można sformułować ostrożne stwierdzenie, iż to właśnie ona ma największe szanse na stanie się najpopularniejszym środkiem wyrazu używanym przez osoby niebinarne, ponieważ, po pierwsze, spełnia kryterium systemowości, gdyż jest integralną częścią systemu polszczyzny, a po drugie, wskazują na to wyniki NSP, wedle których zaimek *ono/jego* używany jest przez 28% ankietowanych. Ponadto, jak piszą osoby przeprowadzające badanie: „Porównując wyniki pierwszego, drugiego i trzeciego spisu, można zaobserwować bardzo zdecydowany zwrot w stronę nienormatywnych form językowych: znacznie wzrosła liczba osób wybierających rodzaj neutralny i znacznie spadła liczba tych, które wybierają jedynie formy męskie i żeńskie” (Zaimki.pl, 2024).

Dodatkowo, warto wspomnieć o opinii Rady Języka Polskiego (RJP, 2003), która formy *byłom/byłoś* uznała za normatywne, oraz fakcie, że są one od dawna uwzględniane w niektórych gramatykach (Nagórko, 2007; Strutyński, 1995). Przemawiają za tymi formami także opinie niektórych polskich językoznawców, np.: Zygmunta Saloniego (1992), który dowodził systemowości 1. i 2. os. l. poj. rodzaju neutralnego, lub Jerzego Bralczyka (za: Mach, 2021), który wyrażając swoje prywatne zdanie na łamach internetowego medium, zaaprobował rzeczne formy. Sama RJP – mimo że, co wyraźnie zaznacza, odżegnuje się od preskrytywistycznych działań, dostrzega w swojej społeczności potrzebę nadania kursu zachodzącym zmianom – opowiedziała się za używaniem rodzaju neutralnego:

zarówno pojawiający się i rosnący uzus, jak i opinie osób językoznawczych, w połączeniu z faktem, że jest to rodzaj gramatyczny już w języku istniejący (a łatwiej lekko przesunąć zakres znaczeniowy, niż stworzyć i upowszechnić coś zupełnie nowego [...]), zdają się sugerować, że dobrą rekomendacją jest polecenie osobom niebinarnym szukającym sposobu na wyrażenie siebie, a także osobom tłumaczącym [...] rodzaju neutralnego jako dobrej i względnie akceptowanej alternatywy dla form binarnych. (RJP, 2021)

W związku z powyższym uzasadnione wydaje się stwierdzenie, że formalnie nic nie stoi na przeszkodzie, by można było zaktualizować materiały do nauczania języka polskiego jako obcego i uwzględnić w nich formy 1. i 2. os. l. poj. rodzaju neutralnego. Argumentami za byłyby, po pierwsze, pełna zgodność proponowanych form z systemem języka polskiego (a więc ich systemowość), potwierdzona w opinii RJP z 2003 r., a po drugie, rosnąca

frekwencja ich użycia w szeroko pojętych mediach i tekstach kultury (Rada Języka Neutralnego [strona główna], b.d.; Żmigrodzka, 2016), które potwierdzają, że rzeczone formy nie należą już wyłącznie do klasy form potencjalnych, a stały się narzędziem deskrypcji tego, co nie wpisuje się w dychotomiczny podział na męskie i żeńskie. Warto też wziąć pod uwagę przytoczoną wcześniej opinię RJN oraz wyniki niebinarnego spisu powszechnego wskazujące na tendencję wzrostową w wykorzystaniu rodzaju neutralnego przez same osoby niebinarne (tym samym uznać można za spełnione kryterium normatywności). Należy również wspomnieć, że podobny postulat został już wcześniej sformułowany przez Nowakowską (2022). Autorka przeanalizowała wiele podręczników do nauczania języka polskiego jako obcego, chcąc zweryfikować, czy prezentuje się w nich formy właśnie 1. i 2. os. l. poj. rodzaju neutralnego. Badaczka wyraża opinię, że: „należy je [te formy] omawiać, także ucząc języka polskiego cudzoziemców, by ci wiedzieli, że one w ogóle istnieją i by w przypadku potrzeby umieli je poprawnie wykorzystać” (Nowakowska, 2022, s. 313). Nieskomplikowanie zagadnienia pozwoliłoby uwzględnić je w treściach nauczania na poziomach A1–A2, przede wszystkim podczas wprowadzania czasu przeszłego, przyszłego złożonego i trybu przypuszczającego, a prostota tej kwestii gramatycznej, wynikająca z regularności, nie powinna przysporzyć dodatkowych problemów osobom uczącym się.

Neutratywy

Zgodnie z danymi Niebinarnego Spisu Powszechnego 2024 12% osób ankietowanych deklaruje używanie neutratywów. Znaczna większość ankietowanych wciąż skłania się ku normatywnym formom męskim (69%) i żeńskim (39%), a w piśmie także ku iksatywom (16%). Przeanalizowawszy kwestię (neo)zaimków i rodzaju, można przystąpić do przyjrzenia się mechanizmom stojącym za neutralnymi nazwami osobowymi. Jak wspomniano wcześniej, RJN postuluje, by w słownikach obok męskich i żeńskich nazw osobowych umieszczać także te nieodnoszące się do żadnej z płci. Postulat ten nie znalazł jeszcze odzwierciedlenia w rzeczywistości, a neutratywy pozostają nieusankcjonowane normatywnie – po dziś dzień nie została wydana żadna opinia językoznawcza, choćby przez RJP, pod tym kątem nie został także zaktualizowany żaden słownik ani żadna gramatyka języka polskiego, bardzo rzadko można się z neutratywami spotkać na co dzień. Koliduje to z wcześniej przytoczonym kryterium normatywności przy doborze zagadnień w materiałach do nauczania języka polskiego jako obcego i stwarza nie lada ograniczenie dla wdrożenia do programu nauczania tematyki neutratywów. Nie ulega wątpliwości, że we współczesnej polszczyźnie kwestia ta, choć z perspektywy ewolucji języka bardzo świeża, posunęła się już wystarczająco naprzód, by odpowiednie instytucje⁷ mogły podjąć próbę zaopiniowania bądź przeniesienia dialogu na temat konieczności uwzględnienia neutratywów na wyższy szczebel debaty publicznej. Należy bowiem zauważyć, że niebinarność powoli przestaje już być zjawiskiem marginalnym i coraz częściej można się z nią spotkać w przestrzeni publicznej⁸.

⁷ Rozumie się przez to przede wszystkim Radę Języka Polskiego, do której zadań należy m.in. proponowanie form językowych odpowiednich w różnych sytuacjach i rozstrzyganie wątpliwości językowych co do słownictwa, gramatyki itp. (zob. Rada Języka Polskiego, b.d.).

⁸ Za przykład obecności neutratywów, i języka neutralnego w ogóle, w dyskursie publicznym może posłużyć przypadek osoby kandydującej do Sejmu RP, określającej się jako *aktywistka* i używającej

Derywacja rzeczowników neutralnych ma charakter paradygmatyczno-alternacyjny i wykorzystuje się w niej rodzime morfemy: *-e*, *-o* i łacińskie *-um*, a obszerny zbiór przykładów słów utworzonych z ich pomocą, stanowiący bazę niniejszej analizy, znaleźć można na stronie zaimki.pl. Jak wskazuje Małgorzata Gębka-Wolak (2022): „budowa analizowanych derywatów pozwala opisywać je jako dwumotywacyjne: tworzone albo od formy męskoosobowej, albo żeńskiej” (s. 108). Zatem w zależności od kierunku motywacji zmianie paradygmatu odmiany nowo powstałych leksemów towarzyszą alternacje. W wyrazach, których podstawą są rzeczowniki męskoosobowe, zakończone na spółgłoskę twardą, będziemy mieli do czynienia z alternacją *k* : *cz*, np.: *chemiczne*, *marszałcze*, *polityczne*; *r* : *rz*, np.: *partnerze*, *dyrektorze*, *autorze*; *g* : *ż*, np.: *psycholoże*, *chirurże*, *Norweże*; *c* : *cz*, np.: *sprzedawcze*, *Ukraińcze*, *sportowcze*; *ch* : *sz*, np.: *Włosze*, *Czesze*, *mnisze*; *st* : *szcz*, np.: *dentyszcze*, *aktywistyczne*, *maszynistyczne*; *t* : *ci*, np.: *arystokracie*, *doktorancie*, *absolwencie*; *d* : *dzi*, np.: *logopedzie*, *ortopedzie*, *stewardzie*. W przypadku wymiany *r* : *rz*, *t* : *ci* oraz wyrazów zakończonych na *-d* uwagę zwraca zbieżność nowych form z formami miejscownika i wołacza l. poj. rodzaju męskiego, por.: (to) *agencie* – (o kim?) *o agencie* – (!) *agencie*. Natomiast neutralne formy rzeczownika od wyrazów zakończonych na *-iatra*, *-krata*, *-peda*, *-pata*, *-nauta*, *-manta*, *-ita/-yta*, *-archa* są tożsame z formami celownika i miejscownika l. poj. rodzaju męskiego, por.: (to) *kosmonaucie* – (komu?) *kosmonaucie* – (o kim?) *o kosmonaucie*. Alternacji nie będą zaś miały rzeczowniki pochodzące od wyrazu *mistrz*, np.: *mistrze*, *kuchmistrze*, *baletmistrze*. Najprostszą grupę stanowią bez wątpienia słowa o odmianie przymiotnikowej, które w rodzaju neutralnym otrzymują końcówkę *-e*, np.: *przewodniczące*, *księgowne*, *radne*. Jak wskazano wcześniej, nie wszystkie rzeczowniki zostaną utworzone od męskoosobowych pierwowzorów.

Oto pierwszy wniosek, który się nasuwa podczas analizy materiału leksykalnego: żeńską podstawę słowotwórczą będą miały rzeczowniki zakończone w rodzaju męskoosobowym l. poj. na spółgłoskę funkcjonalnie miękką, a także *-t* oraz *-j*, np.: *aptekarcze*, *lokajcze*, *szklarze*, zajdzie w związku z tym alternacja *k* : *cz*, a wykładnik odmiany zmieni się na *-e*. W rzeczownikach zakończonych na *-t* występuje dodatkowa wymiana *t* : *l*, np.: *generalcze*, *admiralcze*, *liberalcze*. Nazwy mieszkańców i inne zakończone na *-anin* także tworzą rodzaj neutralny od żeńskiej podstawy. Zachodzi przy tym wymiana spółgłosek *k* : *cz* oraz *n* : *ń*, np.: *toruniańcze*, *wegetariańcze*, *Egipcjańcze*. Nazwy z przyrostkiem *-czyk* przyjmują formę: *Brytyjskie*, *berlińskie*, *genewskie*. Istnieje również drugi, mniej skomplikowany sposób, zgodnie z którym żeńskie *-a* zastępuje się wykładnikiem rodzaju neutralnego w postaci morfemu *-o*, np.: *słuchaczko*, *piosenkarko*, *widzko*. Można się jedynie domyślać, że zmiana kierunku motywacji wynika tutaj np. ze względów pragmatycznych i ma na celu odróżnienie *neutratywów* od rzeczowników męskoosobowych l. mn., por.: (to) *aptekarze* – (ci) *aptekarze*, (to) *szklarze* – (ci) *szklarze*, choć i tu mamy do czynienia ze zbieżnością form z formą wołacza.

Drugim wnioskiem płynącym z analizy jest zauważalna niekonsekwencja w przypadku tworzenia *neutratywów* od form żeńskich. Po pierwsze, część rzeczowników ma więcej niż jedną formę, np.: *piekarze/piekarko*, *malarze/malarko*, *lekarze/lekarko*, a po drugie, dla części rzeczowników sugerowana jest wyłącznie jedna forma, np.: *stolarcze*, *notariuszcze*,

zaimków *ono/jego* (zob. Szewczyk, 2023), lub coraz częstsze wykorzystywanie w korespondencji uczelnianej zwrotów typu: *osoby studiujące* czy *osoby doktorantkie*.

złodziejczy, spawaczko, szwaczko. Dodatkowo, w przypadku niektórych słów dopuszcza się tworzenie ich neutralnych wersji zarówno od męskoosobowej, jak i żeńskiej podstawy słowotwórczej, np.: *wędkaro* (*wędkarz*, rz : r + -o) / *wędkarko*, *koszykaro* (*koszykarz*, rz : r + -o) / *koszykarko*, *bramkaro* (*bramkarz*, rz : r + -o) / *bramkarcze*, *Polacze* (*Polak*, k : cz + -e) / *Polcze*, *siatkaro* (*siatkarz*, rz : r + -o) / *siatkarko* / *siatkarcze*, *dziennikaro* (*dziennikarz*, rz : r + -o) / *dziennikarze* / *dziennikarcze*. Wyraźnie zaznacza się w tym przypadku wariantowość i fakultatywność proponowanych form, na co zwracała uwagę Gębka-Wolak (2022, s. 108).

Trudno powiedzieć, dlaczego dla części słów przewiduje się jedną wersję, a dla innych dwie bądź nawet trzy. Być może to efekt przeoczenia ze strony osób tworzących stronę *zaimki.pl*, a być może stoi za tym inna, szerzej nieznana przyczyna. Abstrahując od tych dociekań, można stwierdzić, że w teorii możliwe jest powstanie takich leksemów jak: *wędkarcze, koszykarcze, bramkarko, stolarko, notariuszko, złodziejko, dziennikarko*. Jedyną wątpliwość w tym wypadku może budzić homonimia form zakończonych na -o z formami wołacza I. poj. rodzaju żeńskiego, por.: (to) *wędkarko* – (o!) *wędkarko*, z tym że podobnie jak wobec form motywowanych przez leksemy męskoosobowe, argument ten raczej nie jest dyskwalifikujący dla wymienionych propozycji, jako że identyczne brzmienie leksemów z reguły nie stwarza problemów w komunikacji. Warto jeszcze zwrócić uwagę na użycie łacińskiego -um, które wykorzystywane jest przy tworzeniu neutralnych od „wyrazów zapożyczonych z łaciny” (*Zaimki.pl*, 2022), np.: *artystum, studentum, autorum*. Wzbudzona tu zostaje wątpliwość natury praktycznej, gdyż taki sposób tworzenia nazw neutralnych, choć na pierwszy rzut oka bardzo prosty, może czynić więcej szkody niż pożytku ze względu na niepotrzebne rozdrabnianie materii gramatycznej i wyodrębnianie osobnej kategorii słowotwórczej dla nazw o łacińskiej proveniencji.

O ile w przypadku większości rzeczowników znajdują zastosowanie wyżej omówione, w gruncie rzeczy regularne zasady, o tyle istnieje grupa wyrazów, która choć wąska, z uwagi na powszechność użycia może okazać się problematyczna. Mowa przede wszystkim o słowach zakończonych na -*iciel/-yciel*, niektórych nazwach pokrewieństwa oraz zwrotach grzecznościowych. W przypadku tych pierwszych uwagę zwraca nietypowa alternacja l : ł, np.: *nauczycieło, właścicieło, wielbicieło*, oraz jeszcze bardziej osobliwe podwojenie spółgłoski ł, np.: *wielbiciełło, poręczyciełło, przedstawiciełło*. Zabieg ten wydaje się niezrozumiałym wyjątkiem, trudno bowiem znaleźć przyczynę, dla której formy typu: *nauczycielcze, właścicielcze, wielbicielcze*, nie miałyby racji bytu. Jeśli zaś chodzi o nazwy członków i członkiń rodziny, wyzwanie stanowi fakt nieistnienia form neutralnych od takich leksemów jak: *matka/ojciec* [1], *mama/tata* [2], *macocha/ojczym* [3], *siostra/brat* [4], *ciocia/wujek* [5], *babcia/dziadek* [6], *żona/mąż* [7]. Łukę w tym zakresie proponuje się zastąpić epicenami bądź neologizmami, wśród których znajdują się np.: *rodzic* [1], *tamo/tamko/tało* [2], *rodzisz / rodzimsze / przybrany rodzic* [3], *rodzeństwo/rodzeńce/siostrobracie* [4], *wujostwo/wujciotko/ciotowujo* [5], *dziabko/dziabke/przodziec* [6], *małżenie* [7]. Nazwy pokrewieństwa, choć stanowią nieliczną grupę, wyróżnia wysoka częstotliwość użycia, co stwarza nie lada przeszkodę dla wprowadzenia tego zagadnienia do podręczników, tym bardziej że w przypadku neutralnych odpowiedników tych nazw wyraźnie zaznacza się sztuczność proponowanych form, a także brak ich poświadczeń w tekstach. Ostatnią problematyczną kwestią jest brak neutralnego odpowiednika grzecznościowych form *pan/pani*, co znacząco

utrudnia przede wszystkim komunikację oficjalną, ponieważ podstawą w sytuacjach formalnych, nauczaną już na pierwszych zajęciach z języka polskiego jako obcego, jest używanie zaimków grzecznościowych. Wyniki NSP 2024 wskazują, iż preferowanymi przez osoby niebinarne formami są: zwracanie się per *ty* (64%), *wy* (28%), jak również per *pan/pani* (odpowiednio 35% i 25% – niekoniecznie w sposób korespondujący z płcią przypisaną przy urodzeniu), a także *państwo* (31%). Pojawia się także innowacja w postaci przesunięcia semantycznego leksemu *państwo*, który poza zbiorowością (*ci państwo*) interpretowany jest pojedynczo (*to państwo*) i deklinacyjnie zbieżny z rzeczownikiem oznaczającym *państwo-kraj* (Zaimki.pl, 2024). Takie określenie jest preferowane przez 27% osób badanych.

Z perspektywy glottodydaktycznej przejrzystość większości propozycji mechanizmów słowotwórczych neutratywów należy ocenić pozytywnie. Daje się wyodrębnić pewne zasady doboru podstawy słowotwórczej i wykładnika rodzaju, które zestawiono w tabeli 1.

Tabela 1
Zestawienie mechanizmów słowotwórczych neutralnych nazw osobowych (neutratywów)

Podstawa słowotwórcza	Wykładnik rodzaju	Alternacje	Przykłady
męskoosobowa; rzeczowniki zakończone na spółgłoskę twardą (bez <i>ł</i>) oraz <i>-mistrz</i>	<i>-e</i>	<i>k : cz</i>	<i>fizyczne</i>
		<i>r : rz</i>	<i>dyrektorze</i>
		<i>t : ci</i>	<i>absolwencie</i>
		<i>g : ż</i>	<i>bioloże</i>
		<i>d : dzi</i>	<i>logopedzie</i>
		<i>ch : sz</i>	<i>Włosze</i>
		<i>st : szcz</i>	<i>dentyszcze</i>
żeńską; rzeczowniki zakończone w rodzaju męskoosobowym l. poj. na spółgłoskę funkcjonalnie miękką (bez <i>cz</i> , <i>dz</i>)	<i>-e</i>	<i>k : cz</i>	<i>piłkarcze</i>
			<i>kucharcze</i> <i>kowalcze</i>
żeńską; rzeczowniki zakończone w rodzaju męskoosobowym l. poj. na <i>-cz</i> , <i>-dz</i>	<i>-o</i>	–	<i>siatkarko</i> <i>wędkarko</i>
			<i>tłumaczko</i> <i>telewizdko</i>
żeńską; rzeczowniki zakończone w rodzaju męskoosobowym l. poj. na <i>-anin</i> , <i>-czyk</i>	<i>-e</i>	<i>k : cz + n :ń</i>	<i>wegańcze</i>
		<i>k : cz</i>	<i>Brytyjczy</i>
żeńską; rzeczowniki zakończone w rodzaju męskoosobowym l. poj. na <i>-t</i> , <i>-j</i>	<i>-e</i>	<i>k : cz</i>	<i>lokajcze</i>
		<i>k : cz + ł : l</i>	<i>generalcze</i>

Opisana niekonsekwencja (bez względu na jej stosunkowo małą skalę) oraz duża wariantowość w doborze podstawy i wykładnika rodzaju, występująca głównie w neutratywach utworzonych od rzeczowników żeńskich, a także niepotrzebne wyodrębnianie kategorii dla leksemów pochodzących z łaciny i wyrazów zakończonych na *-iciell/-yciel* kładą się cieniem na całej inicjatywie i utrudniają wprowadzenie tej kwestii do treści nauczania. Pewne utrudnienie stanowi również fakt, że budując derywaty od podstawy żeńskiej, za każdym razem należy uwzględnić także rzeczownik męski, bo to od niego zależy zwykle wybór właściwego wykładnika (*-e* bądź *-o*), mimo że formalnie neutralna nazwa osobowa tworzona jest od feminatywu. Przykładowo, aby utworzyć neutratyw od leksemu *piłkarz*, w procesie trzeba najpierw uwzględnić, iż słowo to jest zakończone na spółgłoskę funkcjonalnie miękką (*-rz*), co pozwala wybrać właściwy wykładnik rodzaju neutralnego, następnie zamienić leksem na jego żeński odpowiednik *piłkarka* i dopiero od niego utworzyć pożądany derywat. Dodatkowo, w omawianej sytuacji jest to jeszcze trudniejsze, ponieważ brak jest konkretnych zasad repartycji *-e* i *-o*, stąd istnieją dwie równoważne możliwości: *piłkarze* oraz *piłkarko*. Po raz kolejny warto wspomnieć kryterium normatywności, stanowiące punkt wyjścia dobierania zagadnień do poszczególnych poziomów zaawansowania językowego i aktualizowania materiałów do nauczania języka polskiego jako obcego. Jakkolwiek zrozumiała jest niechęć RJN do zajmowania preskryptywistycznych stanowisk i narzucania swojej społeczności jednych form kosztem innych, należy podkreślić, iż w tej sytuacji wydaje się to konieczne. Jeśli status neutratywów ma się zmienić, niezbędne jest najpierw uporządkowanie tego zagadnienia wewnątrz społeczności osób używających ich i je popularyzujących. Dopiero wówczas mogłoby być ono sukcesywnie włączane do treści nauczania na poziomach A1–B2 (odmiana rzeczowników rodzaju neutralnego zakończonych na *-o*, *-e*, *-um*, nazwy mieszkańców, nazwy zawodów i tytułów). Do tego czasu wydaje się to niemożliwe, choć nie czyni to neutratywów niegodnymi zainteresowania i bynajmniej nie przekreśla całej inicjatywy. Świadomość mechanizmów rządzących tą kategorią słowotwórczą z pewnością okaże się nieoceniona dla osób lektorskich w ich pracy glottodydaktycznej.

Osobatywy

Najczęściej używanym w polszczyźnie ogólnej elementem języka neutralnego są tzw. osobatywy, czyli wyrażenia skonstruowane za pomocą epicenu *osoba* i przydawki w postaci przymiotnika bądź imiesłowu przymiotnikowego. Wiele z tych form nie wzbudza żadnych wątpliwości i jest powszechnie używanych zarówno w języku oficjalnym, jak i potocznym, np.: *osoba towarzysząca*, *osoba leworęczna*, *osoba zatrudniona*, *osoba niebinarna*. O popularności osobatywów świadczą także wyniki Niebinarnego Spisu Powszechnego 2024, w którym 68% osób wskazało na używanie tych form. Należy jednak dodać, że RJN rozszerza tę kategorię o nowe połączenia wyrazowe, w związku z czym powstają takie formy jak: *osoba ekspercka*, *osoba językoznawcza*, *osoba lektorska*. O ile przymiotniki *ekspercki*, *językoznawczy*, *lektorski* są w języku polskim zdomowione, tak że konstrukcje te nie budzą sprzeciwu, o tyle spora grupa osobatywów tworzy połączenia wcześniej niespotykane, np.: *osoba kucharska*, *osoba obywatelska*, *osoba malarska*, ponieważ przymiotniki *kucharski*,

obywatelski, malarski nie wchodziły wcześniej w skład konstrukcji odnoszących się do ludzi. Jak wskazuje Aleksandra Walkiewicz (2022):

Choć konstrukcje tego typu występują w języku od dawna (por. notowane już w XVI w. *osoba męska, osoba zakonna*, czy używane współcześnie zwroty typu *osoby ubiegające się o stypendium*), wątpliwości budzi m.in. ich długość i pewna „niezręczność”, stojąca w opozycji do wdrażanego coraz częściej postulatu *prostej polszczyzny*. (s. 94)

Do tej obserwacji warto dodać, iż osobatywy nie są w stanie odgrywać roli uniwersalnej kategorii, zdolnej do tworzenia neutralnych słów od każdego rzeczownika. Niektóre wyrażenia mogą brzmieć „niepoważnie” bądź być niejasne tudzież dwuznaczne, np.: *Osoba Chińska, osoba fizyczna, osoba wąbrzyska*. Nie stanowi to rzecz jasna dużej przeszkody, subiektywna ocena bowiem nie gra w takich kwestiach roli, a o przyjęciu bądź odrzuceniu danej formy zdecydują *użytkownicza polszczyzna*, należy jednak zwracać uwagę na ograniczenia, jakie niosą z sobą osobatywy, tym bardziej że ograniczenia te byłyby istotne z perspektywy dydaktyki. W przypadku określeń oznaczających pochodzenie używanie osobatywów nie byłoby w ogóle potrzebne, ponieważ z powodzeniem można by użyć sformułowań typu: *osoba z Chin, osoba z Wąbrzyska*. Jeśli zaś chodzi o *osobę fizyczną*, wspomniana dwuznaczność polega tu na zbieżności pojęcia prawnego⁹ z nowo proponowanym połączeniem *osoba fizyczna* (przymiotnik od rzeczownika *fizyka*), będącym neutralnym odpowiednikiem leksemów *fizyk/fizyczka*. Ponadto, kategoria ta wyróżnia się pewną wariantywnością form, choć jej skala nie jest tak duża jak w tworzeniu neutraltywów. Obok siebie występują takie określenia jak: *osoba studencka/studiująca, osoba reżyserska/reżyserująca, osoba uczniowska/ucząca się, osoba nauczycielska/nauczająca*, różniące się wyłącznie użyciem albo przymiotnika (w przypadku tych pierwszych), albo imiesłowu przymiotnikowego czynnego (w przypadku tych drugich).

Podczas formułowania oceny możliwości wprowadzenia do treści nauczania tego zagadnienia trzeba zaznaczyć, że jego elementy są już w nich obecne, choć nie określa się ich jako środka neutralizującego wypowiedź pod względem płci. Funkcjonalnie kwestia ta występuje już od poziomów najniższych, natomiast istnieje możliwość, by rozwinąć ją na poziomach B2–C1; można by wtedy uzupełnić teorię dotyczącą tworzenia imiesłowów przymiotnikowych i słowotwórstwa przymiotników i uświadomić osobom uczącym się, jakie działania językowe mogą być realizowane właśnie z wykorzystaniem osobatywów.

Zakończenie

Koncepcja języka neutralnego dynamicznie rozwija się na gruncie współczesnej polszczyzny. Obecnie służy on przede wszystkim osobom niebinarnym jako środek wyrazu, choć elementy języka neutralnego przedostają się różnymi, głównie jeszcze nieoficjalnymi kanałami

⁹ W języku prawniczym *osoba fizyczna* to „każdy pojedynczy człowiek od chwili urodzenia do śmierci” (Wielki Słownik Języka Polskiego, 2012).

do polszczyzny ogólnej. Rosnąca frekwencja użycia form języka neutralnego w tekstach kultury i dyskursie publicznym sprawia, że zagadnienie to wciąż nabiera aktualności. Choć dotąd nieuwzględniane w absolutnie żadnych materiałach do nauczania języka polskiego jako obcego, ma szansę się w nich znaleźć, co byłoby naturalną odpowiedzią na zachodzące zmiany. Należy się jednak spodziewać tego, iż proces włączania zagadnień związanych z językiem neutralnym do treści nauczania języka polskiego jako obcego będzie długotrwały. Aktualnie można stwierdzić, że nie występują żadne przeszkody formalne, by w podręcznikach zaczęto uwzględniać formy 1. i 2. os. l. poj. rodzaju neutralnego (*-tóm/-toś*). Przemawia za tym obecność tych form w gramatykach, opinie językoznawcze oraz zwiększające się frekwencja i zakres użycia, które współcześnie nie pozwalają już na zaliczanie form na *-tóm* i *-toś* do form potencjalnych. Decyzja w sprawie ewentualnej aktualizacji materiałów dydaktycznych zależy wyłącznie od osób je tworzących i dotyczyłaby przede wszystkim uwzględnienia tych form przy wprowadzaniu czasu przeszłego i trybu przypuszczającego.

Zgoła inny przypadek stanowią neutratywy, które mimo że konstruowane są na ogół zgodnie z systemem języka polskiego, to w tekstach stanowią komponent wcześniej nie-spotykany. Czynnikiem dodatkowo utrudniającym włączenie kwestii neutralnych nazw osobowych do programu nauczania jest proponowanie kilku wariantywnych środków ich tworzenia; choć dotyczy to zdecydowanej mniejszości przedstawionych mechanizmów słowotwórczych, rzutuje negatywnie na perspektywę uwzględnienia tych treści w materiałach dydaktycznych. Jak to zwykle bywa, gdy mamy do czynienia z nowymi zjawiskami językowymi, brak jeszcze jakichkolwiek opinii i szerszego zainteresowania badawczego tym zagadnieniem, zwłaszcza badań podejmowanych z perspektywy glottodydaktycznej, lecz jak wykazano, istnieje potencjał, by neutratywy znalazły swoje miejsce w treściach nauczania. Przemawia za tym względna prostota i czytelność tych form, choć trzeba podkreślić, że jak wszystkie formy nowe, i neutratywy spotykają się jeszcze z oporem ze strony części *użytkowników* języka polskiego, dlatego również w tym przypadku trzeba zachować powściągliwość, gdyż proces ewentualnego przyswajania nowych komponentów przez system języka polskiego z pewnością nie będzie należał do najkrótszych.

Ostatnia z poruszanych kwestii – osobatywy – z całą pewnością wzbudza najmniejsze zastrzeżenia. Co więcej, formy te występują już w materiałach do nauczania od najniższych poziomów zaawansowania językowego (funkcjonalnie) po średnio zaawansowany i biegły. Można by jedynie rozszerzyć teorię dotyczącą tego zagadnienia, by uświadomić osobom uczącym się istnienie nowej, współczesnej funkcji. Osobatywy stanowią nieodłączną część systemu polszczyzny, dlatego pozostaje jedynie zgodzić się z opinią Gębki-Wolak (2022), stwierdzającej, że: „Bardzo ostrożnie można prognozować, że szansę na stabilizację w ogólnej polszczyźnie mają te innowacje, które albo już są w systemie, choć mają inne funkcje (rodzaj nijaki) bądź zakres użycia, albo powielają znany mechanizm (osobatywy)” (s. 115). Podobną opinię wyraziła także Patrycja Gardin (2023): „Wydaje się, że to wyrażenia z leksemem *osoba* i przymiotnikiem bądź imiesłowem przymiotnikowym czynnym [...] stanowią rozwiązanie wystarczająco akceptowalne, by trwale zadomowić się w języku” (s. 11)¹⁰.

¹⁰ Tłumaczenie własne: „Il semble que seules les formations avec le lexème *osoba* et l'adjectif ou le participe actif *osoba prezysująca*, *osoba kierownicza* constituent une solution suffisamment acceptable pour entrer dans la langue de façon permanente”.

Niniejszy artykuł miał na celu opisanie i usystematyzowanie mechanizmów językowych rządzących kwestią neutratywów i osobatywów. Analizę uzupełniono przedstawieniem tła zachodzących obecnie w języku polskim zmian. Jak wspomniano we wstępie, można także traktować ten tekst jako głos w debacie na temat zasadności/możliwości/konieczności aktualizacji materiałów do nauczania języka polskiego jako obcego oraz miejsca badanych zagadnień w dydaktyce w ogóle. Trudno bowiem jednoznacznie odpowiedzieć na pytanie, kiedy będzie właściwy moment na pochylenie się nad kwestią języka używanego w kontaktach z niebinarnymi *uczniami* i jak długo należy czekać na debatę w środowisku naukowym i nauczycielskim, zwłaszcza że niebinarne *osoby uczniowskie* są wśród nas i to już teraz trzeba z nimi współpracować na zajęciach, dbając przy tym, by czuły się na nich komfortowo. Dodatkową intencją autora, niewyrażoną wprawdzie wprost, była także chęć przybliżenia *osobom nauczającym* języka polskiego jako obcego koncepcji neutralnej polszczyzny oraz stworzenie zaczątku instrukcji językowego *savoir-vivre'u* wobec niebinarnych *osób uczących się*, z którymi przecież możemy się w swojej pracy lektorskiej/nauczycielskiej spotkać. Poprzez *savoir-vivre* rozumie się tu przede wszystkim językową grzeczność przejawiającą się w używaniu odpowiednich zaimków, nazw osobowych oraz zwrotów grzecznościowych w kontaktach z osobami niebinarnymi. Poznanie mechanizmów gramatycznych rządzących neutratywami oraz osobatywami może być ku temu pierwszym krokiem.

Należy jeszcze raz przypomnieć, że kwestia neutralnej polszczyzny obejmuje znacznie więcej aspektów niż te omówione w niniejszym tekście, a ich arbitralny wybór został podyktowany względami pragmatycznymi, dobrze wyrażonymi we wcześniej cytowanych opiniach Gębki-Wolak i Gardin, jak również opinią samej RJN, wynikami NSP oraz przekonaniem własnym autora, ostrożnie skłaniającego się ku stwierdzeniu, że najprawdopodobniej w przyszłości to rodzaj neutralny (a więc tradycyjnie obecne w polszczyźnie zaimki *ono/jego* i podporządkowane im odmienne części mowy), neutratywy i osobatywy okażą się tymi środkami wyrażania pojęcia niebinarności, które zyskają szerszą akceptację różnych społeczności i środowisk, za czym przemawia przede wszystkim ich „wewnętrzność” w stosunku do polszczyzny. Warto jednak pamiętać, że prognoza ta może się nie sprawdzić, o wszystkim bowiem zdecyduje uzus.

Literatura

- Bojarska, K. (2011). Wpływ androcentrycznych i inkluzywnych płciowo konstrukcji językowych na skojarzenia z płcią. *Studia Psychologiczne*, 49, 53–68. <https://doi.org/10.2478/v10167-011-0010-y>.
- Cohen, J. (b.d.). *Praktyczny poradnik savoir-vivre wobec osób niepełnosprawnych*. Pobrano 19.07.2024 z: <https://niepelnosprawni.gov.pl/container/publikacje/edukacja/Praktyczny%20poradnik%20savoir-vivre.pdf>.
- Dixon, A., i in. (2021). *Hurra!!! Po polsku 3*. Prolog Publishing.
- Gardin, P. (2023). *Prezes, prezeska ou prezeszcze...?* Noms féminins et neutres en polonais contemporain. *Revue Internationales des Langues Etrangères Appliquées*, vol. 2. https://anlea.org/revues_rilea/patrycja-gardin-prezes-prezeska-ou-prezeszcze-noms-feminins-et-neutres-en-polonais-contemporain/.

- Gębka-Wolak, M. (2022). Językowe wykładniki niebinarności w polszczyźnie. Część 2: Innowacje a system i tendencje rozwojowe. *Prace Językoznawcze*, 24(1), 101–116. <https://doi.org/10.31648/pj.7602>.
- Interia. (2021). *Demi Lovato już tak nie wygląda! Zmiana jest ogromna*. <https://kobieta.interia.pl/gwiazdy/news-demi-lovato-juz-tak-nie-wyglada-zmiana-jest-ogromna,nId,5732967>.
- Jakubczak, C. (2021). Jak mówić i pisać o osobach LGBT. W: *Poradnik: Jak mówić i pisać o grupach mniejszościowych. Etyka języka i odpowiedzialna komunikacja* (s. 13–19). Fleishman Hillard. <https://etykajęzyka.pl/wp-content/uploads/2021/02/ETYKA-JEZYKA-Poradnik-FH.pdf>.
- Janowska, I., i in. (2016). *Programy nauczania języka polskiego jako obcego. Poziomy A1–C2* (wyd. 2). Księgarnia Akademicka.
- Karamalla, N. (2011). „Czyż nie jest pan Murzynem? Przecież nawet w książkach dla dzieci jest tak napisane”. W: M. Diouf i in. (red.), *Jak mówić i pisać o Afryce?* (s. 16–17). Fundacja „Afryka Inaczej”. <https://afryka.org/batoryporadnik.pdf>.
- Karwatowska, M., Szpyra-Kozłowska, J. (2005). *Lingwistyka płci. On i ona w języku polskim*. Wydawnictwo UMCS.
- Kłonkowska, A., Dynarski, W. (2017). *Gender i inne kłopotliwe terminy, czyli jak mówić o różnorodności i (nie)normatywności płciowej i seksualnej*. <https://jsdll.wordpress.com/2017/09/30/gender-i-inne-kłopotliwe-terminy-czyli-jak-mowic-o-roznorodnosci-i-nienormatywnosci-plciowej-i-seksualnej-anna-klonkowska-wiktor-dynarski/>.
- Korzeniowski, P. (2019). *Polski Netflix zrobił z niebinarnej postaci mężczyznę. Konformizm czy błąd w tłumaczeniu?* <https://noizz.pl/lgbt/she-ra-i-ksiezniczki-mocy-niebinarna-postac-w-polskim-tlumaczeniu-jest-mezczyzna/kkdb2b8>.
- Kostrzeza, Y., i in. (2021). *Jak pisać i mówić o osobach LGBT+. Poradnik*. Wydawnictwo Newsroom. <https://jakmowicolgbt.pl/wp-content/uploads/2024/06/Jak-mowic-i-pisac-o-osobach-darmowy-poradnik-wyd-3.pdf.pdf>.
- Le Robert en ligne. (b.d.). *Iel*. <https://dictionnaire.lerobert.com/definition/iel>.
- Łaziński, M. (2020). „Murzyn” i „Murzynka” – odpowiedź na list nadesłany do Rady Języka Polskiego. <https://nowyrjp.pan.pl/opinia-o-slowach-murzyn-i-murzynka/>.
- Łaziński, M. (2021). Wyrażenia „osoba niepełnosprawna” i „osoba z niepełnosprawnością”. <https://nowyrjp.pan.pl/wyrazenia-osoba-niepelnosprawna-i-osoba-z-niepelnosprawnoscia/>.
- Mach, M. (2021). W TVP wyśmiewali osoby niebinarne. Bralczyk komentuje. <https://ksiazki.wp.pl/wtup-wysmiewali-osoby-niebinarne-profesor-bralczyk-rozumie-dlaczego-6616979703601760a>.
- Małocha, A. (2009). Przełamując androcentryzm, czyli o możliwych feminativach. *Literatura i Kultura Popularna*, 15, 161–167. <https://wuwr.pl/lkp/article/view/2766/2693>.
- Nagórko, A. (2007). *Zarys gramatyki polskiej*. Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Niebinarny Spis Powszechny*. (b.d.). Pobrano 22 lipca 2024 z: <https://zaimki.pl/spis>.
- Nowak, M.K. (2020). *Aktywistki zatrzymane w związku z tęczowymi flagami. „Zgarnęły ją z ulicy, wsadzili do nieoznakowanego samochodu”*. <https://oko.press/teczowe-flagi-aktywistki-zatrzymane-na-wniossek-prokuratury>.
- Nowakowska, M.M. (2022). Uwagi o (nie)istniejących formach rodzajowych czasownika i ich miejsce w nauczaniu jppo. *Acta Universitatis Lodzensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców*, 29, 305–315. <https://doi.org/10.18778/0860-6587.29.20>.
- Nowicka, E., Witkowski, M. (2018). Cygan czy Rom? Antropologiczna interpretacja sporu o słowa. *Studia Socjologiczne*, 3(230), 179–203. <https://doi.org/10.24425/122477>.
- Parlak, D. (2022). Jak mówić i pisać o osobach starszych. Jak zwracać się do osób starszych. W: *Poradnik: Jak mówić i pisać o grupach narażonych na dyskryminację. Etyka języka i odpowiedzialna komunikacja. Część 2* (s. 20–24). Fleishman Hillard. <https://etykajęzyka.pl/wp-content/uploads/2022/01/ETYKA-JEZYKA-Poradnik-FH-WYDANIE-2.pdf>.

- Rada Języka Neutralnego [strona główna]. (b.d.). Pobrano 22 lipca 2024 z: <https://zaimki.pl/>.
- Rada Języka Neutralnego. (2021). *Manifest niebinarnej polszczyzny*. <https://zaimki.pl/manifest>.
- Rada Języka Polskiego. (b.d.). *Podstawowe informacje o Radzie*. Pobrano 20 lipca 2024 z: <https://rjp.pan.pl/o-radzie/podstawowe-informacje-o-radzie>.
- Rada Języka Polskiego. (2003). *Byłom, byłoś*. <https://rjp.pan.pl/formy-bylom-bylos/>.
- Rada Języka Polskiego. (2019). *Stanowisko Rady Języka Polskiego przy Prezydium Pan w sprawie żeńskich form nazw zawodów i tytułów*. <https://rjp.pan.pl/stanowisko-rady-jezyka-polskiego-przy-prezydium-pan-w-sprawie-zenskich-form-nazw-zawodow-i-titulow-przyjete-na-posiedzeniu-plenarnym-rady-25-listopada-2019-r/>.
- Saloni, Z. (1992). Co istnieje, a co nie istnieje we fleksji polskiej. *Prace Filologiczne*, 37, 75–87.
- Sekretariat Generalny Rady Unii Europejskiej. (2018). *Inkluzywna komunikacja w Sekretariacie Generalnym Rady*. https://www.consilium.europa.eu/media/35436/pl_brochure-inclusive-communication-in-the-gsc.pdf.
- Strutyński, J. (1995). *Gramatyka polska*. Wydawnictwo Tomasz Strutyński.
- Svenska Akademiens Ordböcker. (2015). *Hen*. <https://svenska.se/saol/?id=1105387&pz=7>.
- Sverrisdóttir, S.M. (2016). *Hann, hún og það... eða hvað? Um kynhlutlausu persónufornafnið hán*. [niepublikowana praca licencjacka]. [Háskóli Íslands].
- Szatur-Jaworska, B. (2014). Mówienie i myślenie o starości. W: *O sposobach mówienia o starości. Debata. Analiza. Przykłady* (s. 76–80). Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich. <https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/O%20sposobach%20mówienia%20o%20starości.pdf>.
- Szewczyk, P. (2023). *Aktywizacje San Kocoń: Byłom zaskoczone, że kwestia moich zaimków wywołała taką burzę*. <https://www.wysokieobcasy.pl/wysokie-obcasy/7,163229,30186122,aktywizacje-san-kocon-bylom-zaskoczone-ze-kwestia-moich.html>.
- Szpyra-Kozłowska, J. (2021). *Nianieki, ministra i japonki. Eseje o języku i płci*. Wydawnictwo Universitas.
- Średziński, P., i in. (2021). Jak mówić i pisać o osobach pochodzących z Afryki. W: *Poradnik: jak mówić i pisać o grupach mniejszościowych. Etyka języka i odpowiedzialna komunikacja* (s. 31–34). Fleishman Hillard. <https://etykajezyka.pl/wp-content/uploads/2021/02/ETYKA-JEZYKA-Poradnik-FH.pdf>.
- TVN24. (2021). *Demi Lovato: jestem osobą niebinarną*. <https://tvn24.pl/kultura-i-styl/demi-lovato-wyznala-ze-jest-osoba-niebinarna-5098311>.
- Walkiewicz, A. (2022). Językowe wykładniki niebinarności w polszczyźnie. Część 1: Wprowadzenie do problematyki i próba systematyzacji. *Prace Językoznawcze*, 24(1), 85–100. <https://doi.org/10.31648/pj.7599>.
- Wielki Słownik Języka Polskiego. (2012). *Osoba fizyczna*. <https://wsjp.pl/haslo/podglad/40815/osoba-fizyczna>.
- Zaimki.pl. (2022). *Skąd bierzemy neutratywy i jak je odmieniać?* <https://zaimki.pl/tworzenie-neutrattyw>.
- Zaimki.pl. (2024). *Niebinarny Spis Powszechny 2024 – raport*. <https://zaimki.pl/blog/spis-2024>.
- Żmigrodzka, B. (2016). Nowe zastosowania form czasownikowych 1. i 2. os. lp. rodzaju nijakiego czasu przeszłego we współczesnych tekstach. *Język Polski*, 96(2), 51–72. <https://doi.org/10.31286/J.P.96.2.6>.